

Analysis of legal acts on the protection of private property

Ulfat SHONAZAROV¹

Specialized Branch of Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2021

Received in revised form

28 March 2022

Accepted 20 April 2022

Available online

15 May 2022

Keywords:

property right,
private property,
real estate,
landowner,
land,
privatization,
state and public needs.

ABSTRACT

In this article, the author analyzes domestic and foreign regulations for the protection of private property and their main provisions. The article also draws attention to some theoretical sources made by the author in the field of protection of private property, while also focusing on the theoretical aspects of the protection of private property rights belonging to the owner.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4/S-pp491-495>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Хусусий мулкни ҳимоя қилишга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлили

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

мулк ҳуқуқи,
хусусий мулк,
кўчмас мулк,
мулкдор,
ер участкаси,
хусусийлаштириш,
давлат ва жамоат эҳтиёжи.

Мазкур мақолада муаллиф хусусий мулкни ҳимоя қилишга оид миллий ва хорижий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва улардаги асосий қоидаларнинг таҳлилини амалга оширган. Шунингдек, мақолада муаллиф томонидан хусусий мулкни ҳимоя қилиш соҳасида амалга оширилган айрим назарий манбаларга ҳам мурожаатлар қилингани ҳолда мулкдорга тегишли бўлган хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг назарий жиҳатларига ҳам эътибор қаратилган.

¹ Acting Head of the Department of State law disciplines of Specialized Branch of Tashkent State University of Law.

Анализ нормативно-правовых актов по защите частной собственности

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

право собственности,
частная собственность,
недвижимость,
собственник,
земля,
приватизация,
государственные и
общественные нужды.

данной статье автор анализирует отечественные и зарубежные нормативные акты по защите частной собственности и их основные положения. А также в ней уделяется внимание на некоторые теоретические источники, в области защиты частной собственности.

Хусусий мулк доимо жамият ва давлат ҳаётида алоҳида ўрин тутган. Айнан кишиларнинг мулкдорлик мавқеи, уларнинг мулкдор сифатидаги фаолияти давлатнинг иқтисодий ривожланиши учун асосий ҳаракатлантирувчи куч ҳисобланган. Хусусий мулк эгаси жамиятнинг тўлақонли аъзоси сифатида ҳам мамлакатдаги тинчлик ва барқарорлик, фаровонлик ва тотувликни таъминлаш тарафдори бўлиб келган ва мулкдор сифатида мамлакатнинг иқтисодий ривожланишидан манфаатдор ҳисобланган. Шу сабабли ҳам Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки кунларидан бошлаб, хусусий мулк ҳуқуқини мустаҳкамлаш, хусусий мулкдорлар синфини шакллантириш, хусусий мулк борасидаги кишиларнинг тасавури ва онгини ижобий томонга ўзгартириш, хусусий мулкни мулкнинг бошқа шакллари билан тенглигини таъминлаш борасида қатор ислохот амалга оширилди ва бу ислохотлар бугунги кунга келиб, хусусий мулкнинг мамлакат иқтисодий ривожланишидаги ҳақиқий етакчи кучга айланишини таъминланади. Айниқса, бу борада қабул қилинган бир қатор қонун ҳужжатлари мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида хусусий мулкни тушуниш, эътироф этиш ва кенг жамоатчилик томонидан тан олинishi учун ҳуқуқий асос вазифасини бажарди. Жумладан, 1990 йил 31 октябрда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида”ги Қонуни [1] биринчи маротаба мулкнинг алоҳида шакли сифатида хусусий мулкни эътироф этган бўлса, 1991 йил 19 ноябрда қабул қилинган “Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида”ги Қонун [2] билан хусусий мулк ҳажмини амалда кўпайтириш ва мулкдорлар синфини шакллантиришга қаратилди. 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси эса ўзининг 36-моддасида “ҳар кимнинг мулкдор бўлиш ҳуқуқини” белгилаган бўлса, 53-моддаси 2-қисмида “Хусусий мулк бошқа мулк шакллари каби дахлсиз ва давлат ҳимоясида” эканлиги белгиланган. Шу билан бирга, 1993 йил 7 майда қабул қилинган “Давлат уй-жой фондини хусусийлаштириш тўғрисида”ги Қонуни [3] нинг қабул қилиниши мулкдорлар синфини янада кенгайтириш учун замин яратди ва фуқароларга имтиёзли асосларда ўзлари яшаётган уй-жойларини хусусийлаштиришлари ва хусусий мулкдор бўлишлари учун имконият яратди.

Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 24 сентябрдаги “Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорлар ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни [4]нинг ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 15 майдаги “Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли

ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони[5]нинг қабул қилиниши хусусий мулкни ишончли ҳимоя қилиш тизимини янада кучайтирган бўлса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги ПФ–4848-сон “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони [6] ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ–4947-сон Фармони билан “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”нинг қабул қилиниши хусусий мулкни ҳимоя қилишнинг янги босқичини бошлаб берди.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 13 августда қабул қилинган “Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорлар ҳуқуқларининг кафолатларини кучайтириш, тадбиркорлик ташаббусларини қўллаб-қувватлаш борасидаги ишларни ташкил қилиш тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар, шунингдек, тадбиркорлик субъектларининг молиявий ресурслар ва ишлаб чиқариш инфратузилмасидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш тўғрисида”ги ПФ–5780-сон Фармони ҳам фуқаролик ҳуқуқий субъектларининг хусусий мулк ҳуқуқини таъминлашда алоҳида аҳамият касб этди. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 16 ноябрдаги “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мулк ҳуқуқлари кафолатларини таъминлаш ҳамда ер участкаларини олиб қўйиш ва компенсация бериш тартибини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 911-сон Қарори ҳам мулкдорларнинг хусусий мулкларини, айниқса, ер участкаси билан боғлиқ ҳолда бунёд қилинган кўчмас мулкларига бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамият касб этади [7].

Амалдаги қонунчиликда хусусий мулк тушунчаси, унинг субъектлари ва объектлари, хусусий мулк ҳуқуқининг вужудга келиш асослари ва хусусий мулк асосида тадбиркорлик тузилмаларини ташкил этиш шакллари белгиланган. Ҳозирда фуқаролар, хўжалик ширкатлари ва жамиятлари, кооперативлар, жамоат бирлашмалари, ижтимоий фондлар ва давлатга қарашли бўлмаган бошқа юридик шахслар хусусий мулк ҳуқуқининг субъектлари ҳисобланадилар (ФКнинг 208-моддаси). Шунингдек, бугунги кунда иқтисодий муносабатларда бир вақтнинг ўзида хусусий ва оммавий мулк субъектларининг улуши мавжуд бўлган мол-мулкка асосланган турли хўжалик жамиятлари, корхоналар ва тадбиркорлик субъектлари иштирок этмоқда. Ҳозирда турли хилдаги хўжалик бошқарувини амалга ошираётган тузилмалар билан бирга, давлат улуши сақланиб қолган акциядорлик жамиятлари, компаниялари, концернлари ҳам ишлаб чиқариш ва хўжалик фаолиятини амалга ошироқдаки, бу субъектларнинг ҳуқуқий мақоми борасида қонунчиликда муайян қоидалар шакллантирилган.

ФКнинг 209-моддасига кўра, қонун билан ман этилган айрим ашёлардан ташқари, ҳар қандай мол-мулк эса хусусий мулк бўлиши мумкин. Албатта, ҳозирда мазкур қоидадан келиб чиқиб, қонунчиликда белгиланган хусусийлаштирилиши мумкин бўлмаган мол-мулкдан ташқари, ҳар қандай мол-мулк хусусий мулк бўлиши мумкин. Лекин бу борада ҳам муайян ҳуқуқий зиддиятлар ва коллизиялар учрайди. Бу эса давлат улуши мавжуд бўлган турли хўжалик фаолиятини

юритувчи субъектлар амал қилиши шароитида янада яққол кўзга ташланади. Чунки бундай субъектлар хусусий мулк эгаси сифатида эътироф этилар экан, улар хусусийлаштирилиши мумкин бўлмаган мол-мулкка эга бўлмасликлари лозим. Бироқ давлат улуши мавжуд бўлганлиги сабабли ушбу субъектларнинг айримлари хусусийлаштирилиши мумкин бўлмаган мол-мулкнинг мулкдори ҳисобланадилар.

Амалдаги қонунчиликда хусусий мулк тушунчасининг эмас, балки хусусий мулк ҳуқуқининг тушунчаси берилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 207-моддаси биринчи қисмига кўра, хусусий мулк ҳуқуқи шахснинг қонун ҳужжатларига мувофиқ тарзда қўлга киритган мол-мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш ҳуқуқидир [8].

Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 24 сентябрдаги “Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдор ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонунининг 2-моддасига кўра, хусусий мулк ҳуқуқи шахснинг қонун ҳужжатларига мувофиқ қўлга киритган мол-мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш ҳуқуқидир.

Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ўзининг нафақат ҳуқуқий, балки назарий асосларига ҳам эга. Хусусан, Х.Т. Азизовнинг фикрича, хусусий мулк иқтисодий категория сифатида хусусий шахслар томонидан моддий ва номоддий неъматларни индивидуал ўзлаштириш натижасида уларга эгалик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф этиш имкониятидир [9]. Т.И. Илларионова фикрича, мулкнинг дахлсизлиги, мулк ҳуқуқининг вужудга келиши, амалга оширилиши ва бекор бўлишининг шундай механизмларини танлашни назарда тутадик, улар ёрдамида, *биринчидан*, бошқа мулкдорлар манфаатларининг дахлсизлиги таъминланади, *иккинчидан*, агар мулк ҳуқуқи бузилган бўлса, уни тиклаш мустақкамланади [10]. Н.Ф. Имомовнинг фикрича эса, мулкнинг дахлсизлигини у ёки бу жиҳатининг аҳамият-лилигидан келиб чиқиб, мулкдорга тегишли хусусий мулкнинг ҳар доим қонун ҳимоясида эканлигини ва фақатгина унинг розилиги билангина (қонун ҳужжатларида кўзда тутилган ҳолатлар бундан мустасно) хусусий мулк ҳуқуқ ундан бегоналаштирилиши мумкинлигини назарда тутати [11].

Дарҳақиқат, содда қилиб айтганда, хусусий мулк мавжуд моддий неъматларнинг ўзлаштирилганлиги ва кимнинг манфаатига йўналтирилганлиги нуқтаи назаридан хусусий шахслар (нодавлат тузилмалар ва фуқаролар)га тегишли моддийлик (айрим ҳолларда эса номоддийлик)дир. Шу нуқтаи назардан Ўзбекистоннинг миллий ҳуқуқ тизими шаклланишининг дастлабки босқичида “хусусий мулк” тушунчасини эмас, балки “хусусий мулк ҳуқуқи” тушунчасининг легал таърифини ифодалашга асосий эътибор қаратилди.

Хусусий мулкнинг тушунчасининг легал таърифининг ифодаланиши бўйича хорижий мамлакатлар, хусусан, МДХ мамлакатлари қонунчилигига эътибор қаратадиган бўлсак, миллий қонунчилигимиздан унчалик фарқ қилмаслигини кўриш мумкин. Масалан, МДХ мамлакатларида хусусий мулк (хусусий мулк ҳуқуқи эмас) тушунчаси айрим давлатлар фуқаролик қонунчилигида белгиланган бўлса, бошқа давлатларда мулкни хусусий ва оммавий шаклга бўлиш анъанаси мавжуд эмас. Масалан, Қозоғистон Республикаси Гражданлик кодексида хусусий мулк тушунчасининг таърифи шакллантирилган бўлиб, Қозоғистон Республикаси ГКнинг 191-моддаси (Хусусий мулк тушунчаси ва турлари)нинг 1-қисмига кўра, “хусусий мулк фуқаролар ва нодавлатлар юридик шахслар ва улар бирлашмаларининг мулки сифатида амалда бўлади”.

Хулоса ўрнида қайд этиш лозимки, хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш алоҳида ва махсус қонун билан белгиланиши, бозор иқтисодиётининг асосларини демократлаштиришда ва тадбиркорларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини таъминлайди ва ишончли ҳимоя тизими ва қонунчилик механизми амал қилишига шароит яратади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисидаги Қонуни 31.10.1990 йилдаги 152-XII-сон // <https://lex.uz/docs/111466> //.
2. Давлат тасарруфидани чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 19.11.1991 йилдаги 425-XII-сон // <https://lex.uz/docs/127010> //.
3. Давлат уй-жой фондини хусусийлаштириш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 07.05.1993 йилдаги 846-XII-сон // <https://lex.uz/docs/98430> //.
4. Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорлар ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, 24.09.2012 йилдаги ЎРҚ-336-сон // <https://lex.uz/acts/2055680> //.
5. Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 15.05.2015 йилдаги ПФ-4725-сон // <https://lex.uz/docs/2647219> //.
6. Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 05.10.2016 йилдаги ПФ-4848-сон // <https://lex.uz/docs/3039311> //.
7. Gulomov, Akmaljon Sh, Nodir S. Muxiddinov, and Ulfat I. Shonazarov. "Concepts And Procedures Of Private Property Under The Legislation Of The Republic Of Uzbekistan." *Journal of Positive School Psychology* 6.3 (2022): 1587-1594.
8. Шоназаров, У. «Гражданско-правовое толкование изъятия земельных участков для государственных и общественных нужд». *Общество и инновации*, т. 2, вып. 2/S, март 2021 г., сс. 146-52, doi:10.47689/2181-1415-vol2-iss2/S-pp146-152.
9. Азизов Х.Т. Объекты права частной собственности граждан: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ташкент: 1994. – 7 с.
10. Гражданское право. Часть первая./Под.ред.Т.И.Илларионова, Б.М.Гонгало, В.А.Плетнева (автор этой главы Т.И.Илларионова).-М.:Норма-Инфра.1998.-28 с.
11. Раҳмонкулов Ҳ., Рўзиназаров Ш., Оқюлов О. ва бошқалар. Хусусий мулк объектларининг ҳуқуқий мақоми. (Ушбу боб муаллифи Н.Ф.Имомов)-Тошкент: 2007. -83 б.